

La forta interrelació entre el territori i la problemàtica social

Les diferències en l'espai social: la conca d'Òdena (1)

Raül Martínez Ibars

SOCIÒLEG

GABINET D'ESTUDIS SOCIALS

La forma en què els col·lectius humans es distribueixen en un territori concret semblen seguir unes pautes que configuren una estructura jerarquizada de l'espai. L'arribada més o menys massiva de nous pobladors sol provocar desequilibris en aquesta estructura i tot un ventall de problemàtiques socials que obliguen a fer redistribucions, a vegades traumàtiques, en aquesta jerarquizació social del territori.

A partir del cas concret de la conca d'Òdena s'intenta definir les diferències existents entre col·lectius que ocupen zones ben delimitades territorialment. Partint de l'anàlisi demogràfica i de la utilització d'un ventall d'indicadors socio-demogràfics s'elaboren tota una sèrie de mapes que mostren territorialment, les necessitats potencials de la població.

Una sociologia territorial

La Llei de Serveis Socials de l'any 1985 estableix la configuració dels Serveis Socials a Catalunya, atorgant als Municipis la programació i execució tant dels serveis especialitzats com dels d'atenció primària, com també les prestacions pròpies i aquelles delegades per les altres administracions.

En el marc d'aquestes competències s'inscriu l'interès de molts municipis d'accedir a un coneixement tan acurat com sigui possible de les condicions de vida dels seus habitants, sobretot d'aquells que, per circumstàncies específiques, poden tenir més necessitat d'una intervenció social. Conèixer els problemes i necessitats dels diferents grups que conformen la comunitat, els recursos ja existents per a atendre'ls i els que s'haurien de crear, es converteix en una informació fonamental per a la planificació i racionalització, no tan sols dels Serveis Socials, sinó també de les altres àrees de l'administració local.

Aquests plantejaments van motivar als quatre ajuntaments que formen la conca d'Òdena a demanar al Gabinet d'Estudis Socials (G.E.S.) de fer una recerca que possibilités d'avançar en un coneixement més aprofundit de la realitat social. La investigació es va dur a terme entre final de 1988 i 1989.

J.G.B. □

El condicionament territorial

La conca d'Òdena se situa al bell mig de la comarca de l'Anoia i és formada pels municipis d'Igualada, cap de la comarca, Santa Margarida de Montbui, Vilanova del Camí i Òdena, que concentren entre tots quatre el 64% de la població comarcal. Dintre de la conca d'Òdena existeixen grans dispari-

tats territorials, ja que compta amb un dels termes municipals més petits de tota la comarca, Igualada, amb menys de 10 km² de superfície, i amb un dels més grans, Òdena, amb més de 50 km² (1) (vegeu mapa núm. 1). Aquestes característiques territorials han influït de manera important en les condicions de vida dels seus habitants, sobretot pel que fa a l'assentament dels immi-

grants que, fonamentalment durant els anys 60, van arribar massivament a aquests indrets per treballar en les indústries igualadines. Les limitacions territorials de la ciutat d'Igualada van motivar l'aparició de barriades de nova planta a la rodalia de la ciutat, però fora del seu terme municipal. Barriades que, tot i pertànyer a un o a un altre dels municipis limítrofs, depenen del cap de la comarca, tant pel que fa al treball, com als serveis com a l'oci.

La situació més extrema és la constituïda per Santa Margarida de Montbui, que en poc temps va quadruplicar la seva població, que es va establir a la riba sud del riu Anoia, el qual la separa del terme d'Igualada. Actualment, la major part de la població de Santa Margarida de Montbui resideix a les noves barriades on s'ha hagut de traslladar fins i tot l'Ajuntament. El poble antic, a tres quilòmetres de distància, resta com un redut del que va ser aquest municipi abans de l'allau migratòria.

El municipi d'Òdena també va sofrir aquesta disgregació, tot i que en menor mesura, amb la creació de dos barris d'immigrants en els llindars d'Igualada, al nord de la carretera nacional II de Madrid a Barcelona.

El fet que el nucli antic de Vilanova del Camí estigués situat a prop d'Igualada, va motivar que el creixement d'aquest municipi es desenvolupés al voltant del nucli de població ja existent, sense una dispersió tan accentuada dels seus habitants.

Pel que fa a l'activitat econòmica, està dominada pel sector in-

Igualada, amb extensions importants a Òdena i a Vilanova del Camí. El tèxtil, l'adoberia, el metall i les arts gràfiques, a més de la construcció, són les branques industrials que predominen a la conca. A part de la indústria, el sector agrícola ocupa una part significativa de la població d'Òdena destacant també el sector serveis a la capital de la comarca.

Analitzar la situació social

Tal i com s'explicitava al projecte presentat pel G.E.S. als quatre ajuntaments de la conca d'Òdena, l'objectiu principal de l'estudi sociològic "és el d'analitzar la situació social dels municipis i barris que formen la conca d'Òdena. Això es concreta en el coneixement de les mancances, necessitats i problemàtiques que presenta la població, els recursos i serveis que existeixen, la demanda que registren, etc. Es tracta fonamentalment de comparar i contrastar les dues dimensions (necessitats i recursos)."

Aquest objectiu general s'ha d'especificar pels diferents grups de població que per les seves característiques d'edat (vells, joves, infants), sexe, situació laboral (aturats, actius, ocupats), problemàtica (disminuïts, drogaaddictes), etc., puguin presentar un conjunt de necessitats semblants i requereixin intervencions específiques. Així, l'estudi havia d'intentar respondre a un ventall de preguntes, com ara quins són?, quines característiques tenen?, on s'estan?, quines són les seves necessitats?, de quins recursos disposen?, etc.

Un creixement poblacional que s'estanca

L'anàlisi que es presenta a continuació es basa en els dos primers volums de l'estudi sociològic de la conca d'Òdena on s'utilitzaven les dades del Padró d'habitants de 1986 amb la intenció de fer una aproximació de les mancances socials objectives.

Durant els darrers 25 anys la població de la conca d'Òdena evo-

Metodologia

La metodologia emprada per aconseguir les dades necessàries que permetessin respondre a totes aquestes preguntes es va desenvolupar a partir d'una sèrie de fases on s'utilitzaren tècniques diferents d'apropament a la realitat social.

El primer pas requeria l'anàlisi demogràfica, tasca essencial per a aproximar-nos a l'evolució social, històrica i econòmica d'un territori, determinat en aquest cas per dos motius principals. Per un costat, es disposa d'una gran quantitat de dades sobre la població que permet tenir a l'abast un conjunt d'informació molt superior a l'existent, sobre qualsevol altre indicador. Per una altra banda, la població constitueix sovint un indicador de síntesi de molts altres fenòmens socials i econòmics. Això possibilita un primer acostament a la realitat d'aquests, que després es pot aprofundir de manera més específica.

L'evolució de la població els darrers 25 anys, el pes de la immigració, la distribució per edats, i l'estructura socio-cultural i econòmica de la mateixa població, van ser les dades analitzades en aquesta primera fase.

En una segona, es van elaborar, a partir de les dades del Padró, tot un conjunt d'indicadors⁽²⁾ que pretenien apropar-se a allò que es definia com a necessitats potencials. Un total de 14 indicadors socio-demogràfics, agrupats en cinc blocs -atur, nivell d'instrucció de la població jove, dimensió de la llar, estructura de la llar i grau d'envelliment i població anciana que viu sola-, van permetre d'elaborar un conjunt de mapes on quedaven reflectits els contrastos respecte a cada indicador, no tan sols entre els diferents municipis, sinó fins i tot entre els barris de cada municipi. D'aquesta manera hom va detectar les àrees on el problema de l'atur és més important, on el nivell d'instrucció és més baix, on hi ha més ancians que viuen sols, etc. Es a dir, s'aconseguia un doble creuament: el territorial i el de les característiques socials de la població.

Partint dels 14 indicadors socials escollits es van formular tres únics indicadors per sintetitzar la situació dels grups que interessava analitzar: els joves, els vells i la població en general. La metodologia emprada per la confecció dels índexs sintètics⁽³⁾ va ser la següent: en primer lloc es donà valor "1" a cada mitjana municipal, i per a cada secció o barri es calcula el valor que representa en relació a la mitjana "1". Una vegada realitzades aquestes operacions per a cada un dels indicadors, ja es pot tenir un indicador sintètic mitjançant la seva suma per a cada secció. Ara bé, els 14 indicadors són heterogenis, ja que no tots reflecteixen el mateix grau de situació problemàtica o de mancança. Per això es va creure convenient aplicar diverses ponderacions a cada un, donant un major pes als indicadors d'atur i nivell d'estudis, menor a l'índex d'envelliments i deixant sense ponderar la resta. Amb la suma de tots els coeficients de ponderació s'elabora un indicador sintètic i global a partir dels 14 originaris. Això va permetre comparar i classificar les àrees de possible privació social, tant des del punt de vista de les diferents seccions o barris de cada municipi com de la conca d'Òdena en conjunt.

Un altra fase de la investigació era constituïda per l'anàlisi dels recursos existents a la conca⁽⁴⁾, no tan sols aquells directament relacionats amb els serveis socials, tant d'atenció primària com especialitzats, sinó també dels que tractessin problemàtiques que, d'una manera o una altra, poguessin arribar als departaments del serveis socials o que poguessin ésser d'utilitat per a aquests. L'eina bàsica va ser una enquesta de recursos adreçada a un total de 35 serveis. Aquesta anàlisi es va completar amb una altra de la demanda atesa als diferents serveis. També es van recollir dades, per mitjà d'enquesta, dels centres d'ensenyament, tant d'EGB com d'ensenyament mitjà i d'escoles bressol.

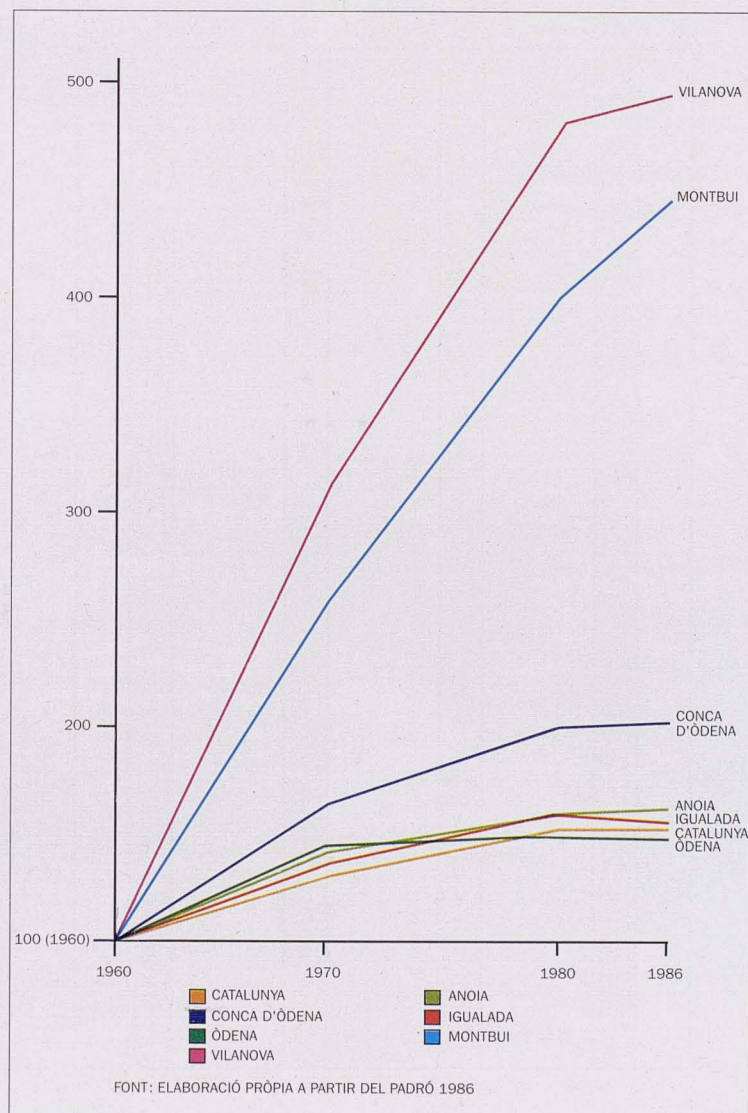
Tota aquesta informació va ser ampliada per una enquesta general a tota la població major de 15 anys. La mostra, estratificada per sexes, edat i territori, va quedar definida en 1.200 enquestes on es recollia informació sobre temes que abastaven aspectes com l'habitatge, l'oci, la cultura, la salut, etc. Malauradament, un 60% de l'enquesta no es va poder explotar informàticament, cosa que va impedir de tenir accés a una gran quantitat d'informació que hauria possibilitat un major apropament a les condicions de vida dels habitants de la conca d'Òdena.

L'última fase de la investigació va consistir en una sèrie d'entrevistes dirigides a més d'una vintena de professionals d'àmbits diversos que van permetre matisar i aprofundir encara més en les necessitats i problemàtiques dels diferents grups de població, en les mancances institucionals i en quins haurien d'ésser els recursos o intervencions prioritaris per a resoldre aquestes mancances i necessitats.

Igualada

GRÀFIC NÚM. 1. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ALS MUNICIPIS DE LA CONCA D'ÒDENA, L'ANOIA I CATALUNYA (1960-1986), (EN BASE 100 AL 1960)

luciona en el mateix sentit que la del conjunt de Catalunya, però en proporcions diferents: un fort creixement durant la dècada dels 60, per raó, fonamentalment, de les immigracions massives que es produeixen durant anys, una desacceleració important a partir, sobretot, de 1975, i un estancament durant el primer quinquenni dels 80. Ara bé, aquesta evolució presenta contrastos força accentuats entre els quatre municipis que formen la subcomarca. Així, mentre a Igualada i a Odena la població augmenta en aquests 25 anys un 50% aproximadament, la de Vilanova del Camí i Santa Margarida de Montbui es quadruplica.

A partir de 1980 la crisi econòmica afecta substancialment aquesta tendència alcista de la població, produint-se una davallada de la natalitat i de la immigració. El creixement vegetatiu passa a tota la conca, de l'11 per mil l'any 1975 al 4 per mil l'any 1986. El saldo migratori, ja durant el quinquenni 1975/1980 és molt moderat i representa un 0,8% en relació amb el total de la població, i, al quinquenni següent es va produir (1981/1986), per primera vegada en moltes dècades, un saldo migratori negatiu, amb una pèrdua del 2,2%.

En l'àmbit municipal el comportament de la població continua essent diferent durant aquest període, ja que si bé Igualada i Odena perden població, Vilanova del Camí encara continua augmentant-la, tot i que de forma moderada (2,6%), presentant Santa Margarida de Montbui un creixement més important (11,1%) (gràfic núm. 1).

Aquesta evolució de la població afectarà molts altres aspectes, com és, en primer lloc, el del seu origen. Així, mentre el 75% dels residents a Igualada l'any 1986 havien nascut a Catalunya, aquest percentatge és del 54% a Santa Margarida i Vilanova. En general, la meitat dels nascuts fora de Catalunya procedeixen d'Andalusia (gràfic núm. 2).

La piràmide d'edats també es veu afectada per la diferent evolució de la població. En tota la con-

ca s'aprecia una tendència a l'envelliment de la població els darrers 10 anys, però mentre aquest envelliment és força accentuat a Igualada (el 13'8% de la població té més de 65 anys el 1986), a Santa Margarida de Montbui i Vilanova del Camí la població continua essent fonamentalment jove, situant-se la proporció de vells lleugerament per sobre del 6%. El municipi d'Òdena presenta una posició intermèdia entre aquest dos extrems (gràfic núm. 3).

També sembla que les condicions socio-econòmiques de les famílies immigrades sigui la causa principal de les diferències de nivell d'instrucció entre Igualada i els municipis de la rodalia. El cap de comarca obté percentatges força més baixos d'analfabets i EGB incompleta i més alts en els nivells d'ensenyament mitjà i estudis universitaris.

Un altre aspecte en què les diferències intermunicipals són força evidents és el relacionat amb la població activa i desocupada. Segons dades de l'any 1988, es produeix tant a la conca d'Òdena com a Catalunya un descens significatiu de l'atur, que en tota la conca és més accentuat als municipis de Santa Margarida de Montbui i Vilanova del Camí. Tot i això, són aquestes dues poblacions les que registraven uns índexs d'atur més elevats, 18,2% i 16,6%, respectivament, essent del 14,1% a Òdena i del 13,3% a Igualada.

Així, aquesta primera ullada a les característiques de la població ja defineix un panorama que, quasi de forma sistemàtica, s'anirà repetint en el decurs de l'estudi: una diferència força significativa entre Igualada, que presenta, en termes generals, una situació més favorable, i els altres municipis, destacant Santa Margarida de Montbui com el municipi on s'accentuen de manera més radical tot un conjunt de problemàtiques i mancances de la seva població.

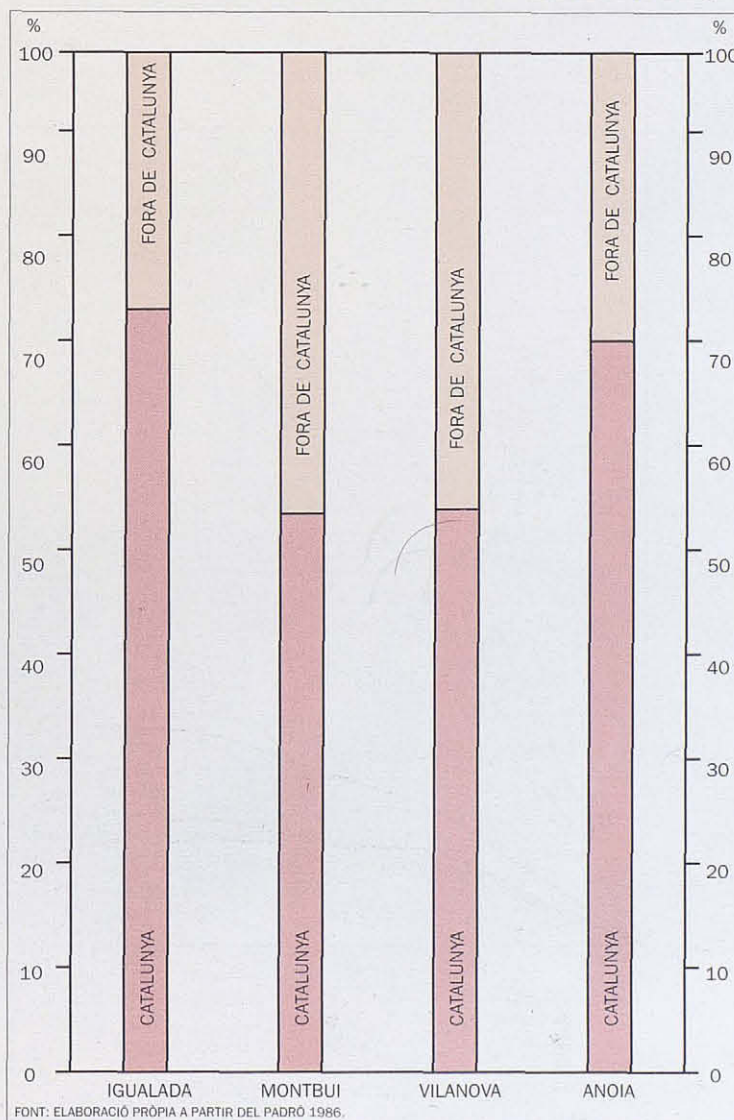
Acumulació de les necessitats potencials a la rodalia d'Igualada

Amb els indicadors socio-demogràfics es va fer l'esforç de por-

Santa Margarida de Montbui

GRÀFIC NÚM. 2. DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ SEGONS EL LLOC DE NAIXENÇA

tar l'anàlisi considerant el barri o la secció municipal per tal de comparar no tan sols la situació entre els diferents municipis sinó també els contrastos interns en cada un. A tall de resum s'elaboraren tres indicadors sintètics que representaven les característiques de la població jove (indicadors utilitzats: atur + nivell d'instrucció + estructura familiar), els vells (atur + índex d'envelliment + persones de més de 64 anys que viuen soles) i la població en general (suma dels 14 indicadors).

Respecte a les característiques de la població jove, a Igualada apareixen tres zones clarament diferenciades: per una banda els dos extrems de la ciutat, barris de Montserrat i Fàtima i el nucli antic, al centre de la ciutat, presenten índexs força superiors a la mitjana, és a dir, és on les característiques de la població jove, segons els indicadors utilitzats, són més desfavorables. S'ha de tenir en compte que són aquests barris (fonamentalment Montserrat i Fàtima) on es van assentar majoritàriament els immigrants que s'establiren a Igualada, mentre que el nucli antic pateix un procés de deteriorament físic que afavoreix l'assentament de famílies amb pocs recursos i és el barri amb un índex d'envelliment més elevat.

Vilanova del Camí

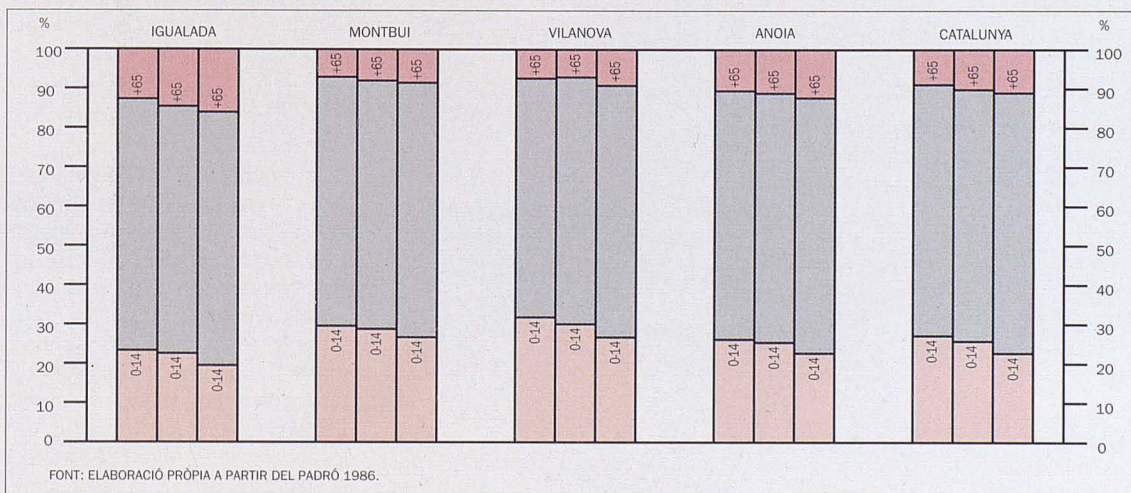
L'altra zona, la componen els barris que envolten el nucli antic, amb uns índexs no tan desfavorables però també per sobre de la mitjana municipal. Finalment, tota la part situada al nord de la ciutat presenta índexs inferiors a la mitjana i, per tant, una situació força més favorable.

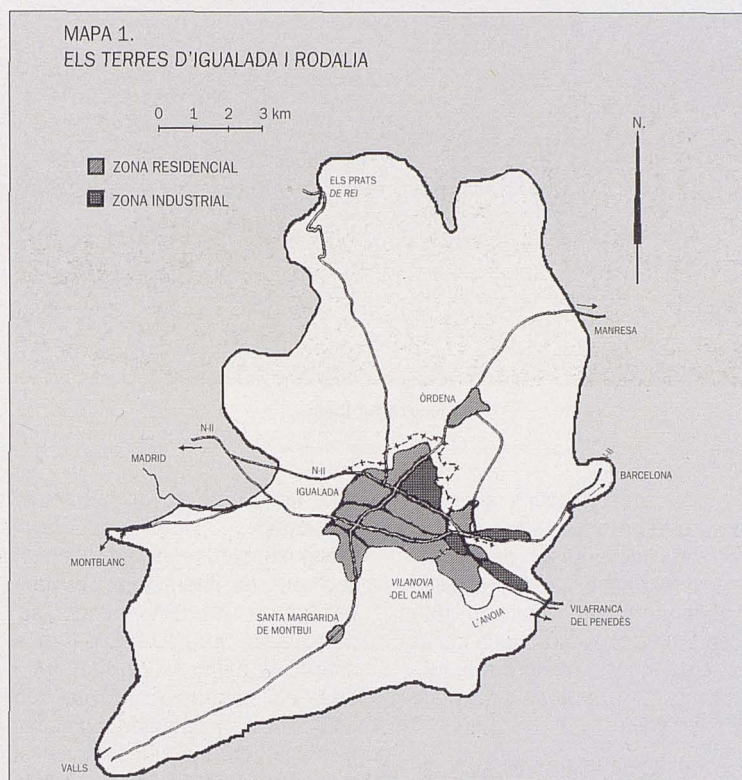
Aquest panorama tan contrastat és quasi patrimoni exclusiu d'Igualada, ja que les característiques de la població jove als altres municipis són molt més homogènies. En tot cas, a Santa Margarida de Montbui destaca la situació més favorable del nucli antic del poble, on viuen fonamentalment els habitants originaris del municipi. També a Vilanova del Camí, el

nucli antic i el barri de l'Eixample presenten una situació més favorable, dos barris més es troben en una situació intermèdia i el barri de Santa Llúcia és on l'índex supera, amb un percentatge més elevat, la mitjana (23,7%). Tot i això, els contrastos no són tan acusats com a Igualada. En el cas d'Odena, de les dues seccions municipals, n'hi ha una que aglutina els barris d'immigrants que són els que obtenen percentatges més desfavorables (Sant Pere i Sant Ramon).

Quant a la població vella, la gradació de blanc (situació favorable) a negre (situació desfavorable) a Igualada apareix distribuïda de manera força semblant a la que

GRÀFIC NÚM. 3. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ JOVE (0-14 ANYS) I VELLA (+ DE 65 ANYS) 1975-1986

es veu per als joves. Són un cop més el centre i els barris extrems de la ciutat on els indicadors mostren situacions més desfavorables. En aquest cas és el nucli antic el que obté el percentatge més elevat per sobre de la mitjana (54,7%). Tornen a ser els barris situats més al nord els que presenten índexs més favorables.

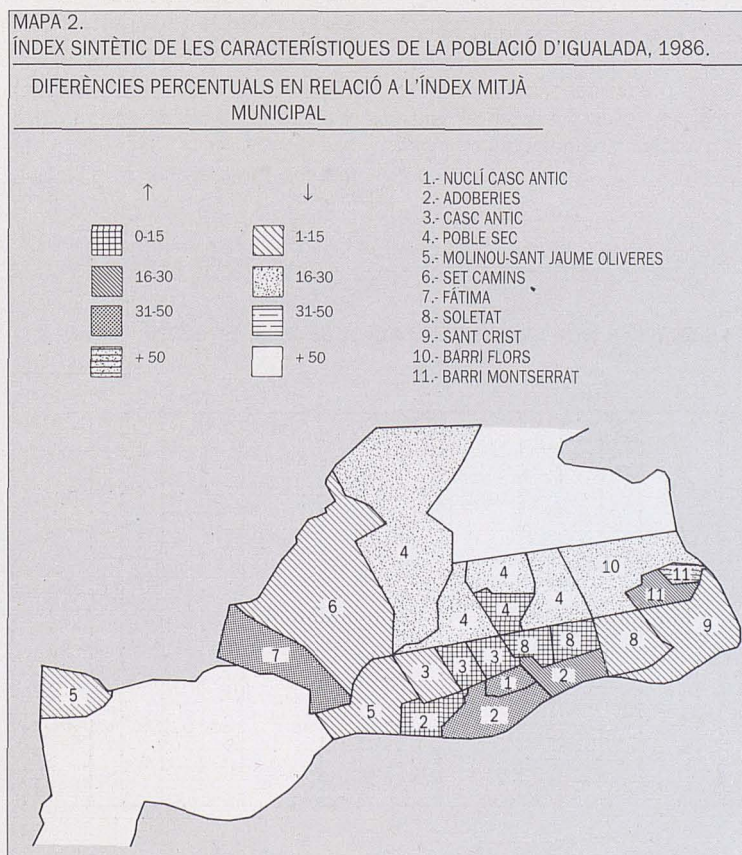
A Montbui, el percentatge del poble antic és lleugerament superior a la mitjana, però són els barris de Barraquetes Alt i, sobretot, Sant Mauro, el Pi i Tibidabo els que presenten condicions potencialment més desfavorables.

Respecte a Vilanova del Camí la situació és gairebé la contrària a la que apareixia respecte als joves, fonamentalment pel que fa als barris del nucli antic i Santa Llúcia, ja que, si obtenien els percentatges més alts per sota i per sobre de la mitjana municipal, respectivament, en el cas dels vells, el nucli antic obté un 16'4% per sobre de la mitjana i el barri de Santa Llúcia un 20'5% per sota. Els altres barris presenten situacions més homogènies.

Al municipi d'Odena els percentatges per sobre o per sota de la mitjana es mantenen pel que fa als vells gairebé idèntics que per a la població jove, destacant una situació més desfavorable als barris de Sant Ramon i Sant Pere.

Així, en tota la conca, les diferències més evidents comparant la situació de la població jove i vella, apareixen als nuclis antics, sobretot dels municipis de Santa Margarida i Vilanova, on els índexs dels joves són relativament benignes, i empitjoren els dels vells.

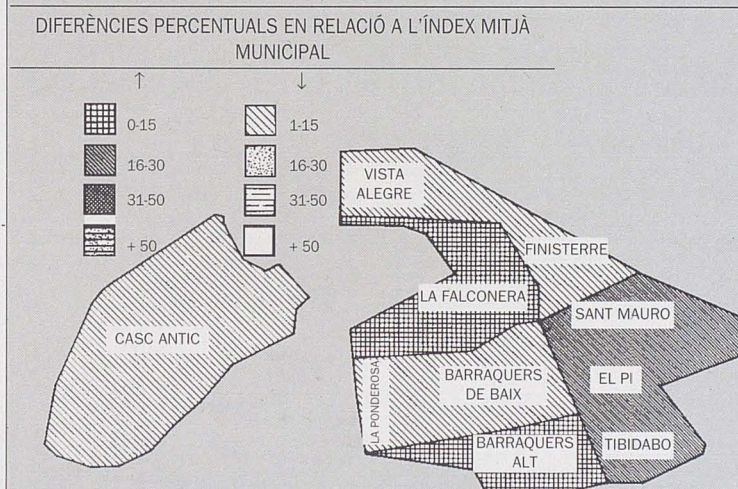
La suma dels 14 indicadors permet tenir una visió general de les característiques de la població a cada municipi. Són aquests índexs sintètics els que es presenten als mapes 2, 3, 4 i 5. En el cas d'Igualada hom pot observar que les zones més desfavorides es van repetint tant si el nivell d'anàlisi és sectorial (joventut, vellesa) com si és referit al total de la població. Quatre punts negres

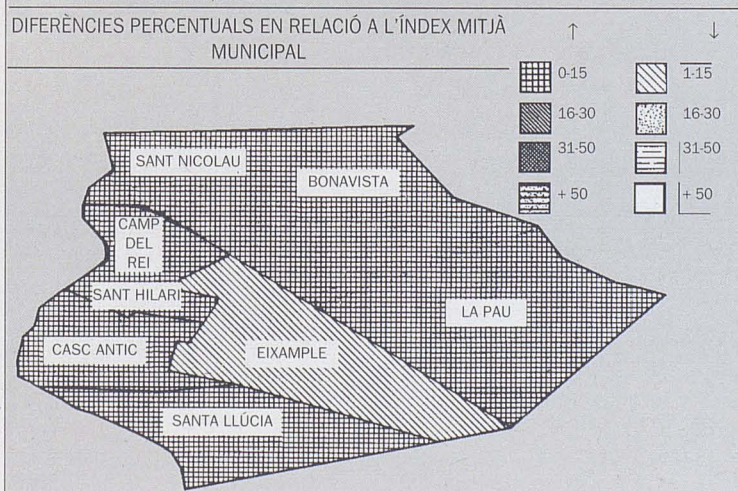

Odena

MAPA 3.
ÍNDEX SINTÈTIC DE LES CARACTERÍSTIQUES DE LA POBLACIÓ
DE SANTA MARGARIDA DE MONTBUI, 1986.

MAPA 4.
ÍNDEX SINTÈTIC DE LES CARACTERÍSTIQUES DE LA POBLACIÓ
DE VILANOVA DEL CAMÍ, 1986.

surten sistemàticament en tot l'estudi dels indicadors. Nucli antic, Adoberies, Montserrat i Fàtima són les que acaparen les situacions més negatives des del punt de vista social. Els barris més afavorits s'ubiquen al nord de la ciutat.

En el cas de Santa Margarida de Montbui, són els barris de Sant Mauro, el Pi i Tibidabo els que presenten una situació social més desfavorida (mapa núm. 3).

La situació és molt més homogènia a Vilanova del Camí (mapa núm. 4), on només el barri de l'Eixample obté percentatges inferiors a la mitjana, i la resta se situa lleugerament per sobre.

Quant a Òdena (mapa núm. 5), la tendència que s'evidencia en les anàlisis per sectors continua repetint-se en la síntesi global. Es a dir, els barris de Sant Pere i Sant Ramon es troben en una situació més desfavorida que els que conformen la secció 1 (Òdena nucli, Espelt, etc.).

Finalment, al mapa núm. 6 hom presenta la situació global de la conca d'Òdena, d'acord amb l'índex sintètic confeccionat a partir dels 14 indicadors socials escollits i prenent com a valor 1 la mitjana de tota la conca.

Hom pot observar que les situacions més desfavorides en relació amb aquest índex es concentren de manera clara a la rodalia del municipi d'Igualada. A Santa Margarida de Montbui tots els barris o seccions registren un índex sintètic superior al mitjà de la conca d'Òdena, essent la secció 6 (barris de Sant Mauro, el Pi i Tibidabo) la que es troba més distanciada de la mitjana.

La situació de Vilanova del Camí és molt similar a la de Montbui, sobrepasant la mitjana totes les seccions i situant-se en la posició més desfavorable la composta pel barri de Santa Llúcia.

Les diferències al municipi d'Òdena són menys acusades que als altres dos suara esmentats. La secció 1 (nucli antic) d'aquest municipi registra un índex sintètic força semblant a la mitjana de la conca. En canvi, el de la secció 2

(Sant Pere i Sant Ramon) supera la mitjana en un 15'3%.

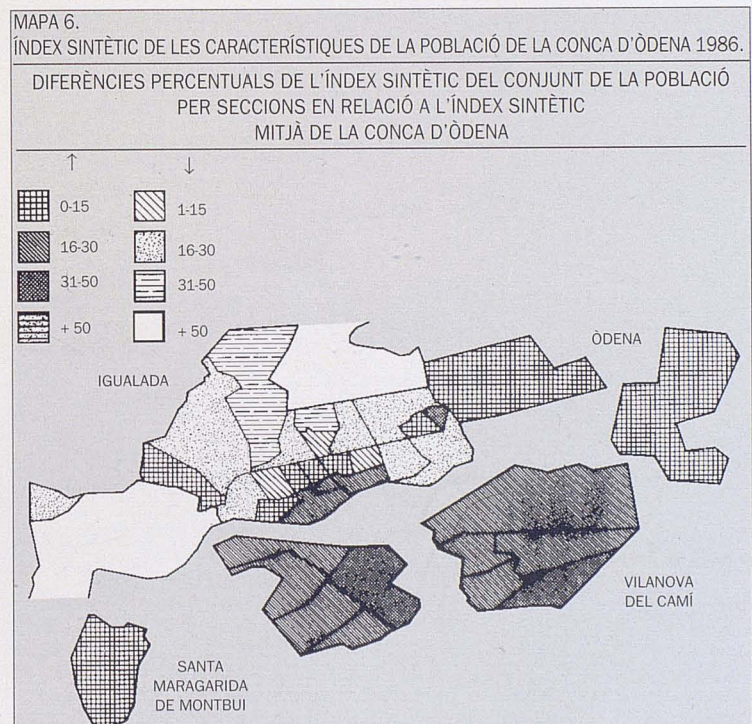
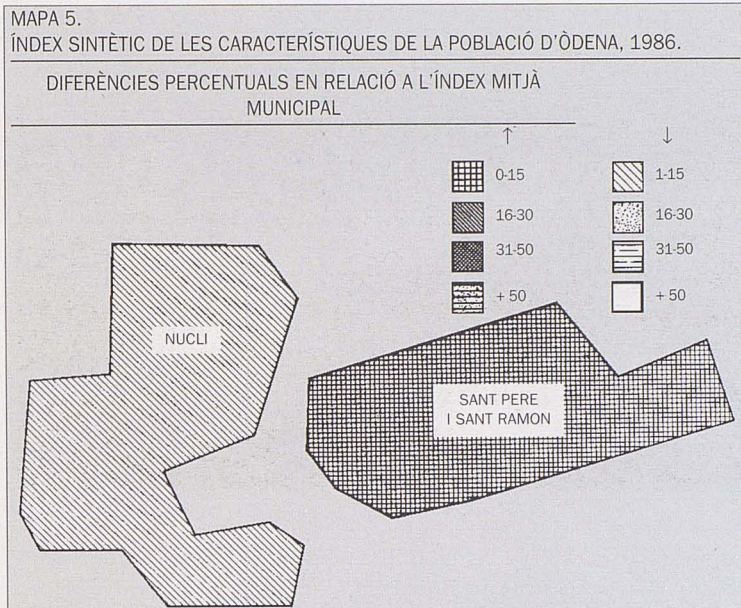
A Igualada les situacions socials més desfavorides es registren als barris de Montserrat, nucli antic, Adoberies i Fàtima. A la resta de barris i seccions la situació social, segons aquest indicador, és millor que la del conjunt.

Així, l'ús adequat dels indicadors socials permet una primera aproximació a la realitat social d'un territori oferint unes primeres pistes força valuoses que ajuden a dirigir els posteriors passos de la investigació.

En el cas de conca d'Òdena la relació "situació social-territori" emergent dels indicadors utilitzats s'anirà repetint sistemàticament en tot l'estudi, definint aquelles zones on es concentren la major part de les necessitats i mancances de la població.

R.M. □

Nota: A la segona part d'aquest article es presentarà les conclusions resultants de l'anàlisi dels recursos, l'enquesta a tota la població de la conca d'Òdena i de les entrevistes dirigides a professionals.

Notes Bibliogràfiques:

- 1.- Solé i Vilanova, J: "Visió econòmica de l'Anoia".
Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1984.
- 2.- O.C.D.E. Indicadores sociales. Lista O.C.D.E.
Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1985
Diversos autores: "Los indicadores sociales a debate"
Ed. Euroamérica. Madrid. 1972.
Diversos autores: "Tres estudios para un sistema de indicadores sociales" Ed. Euroamérica. Madrid. 1967.
"El mapa de la pobreza de Catalunya". Vol. V

Gabinet d'Estudis Socials. Generalitat de Catalunya. 1989.

- 3.- C.B.S. "Social Indicators of Social Security" A comparative Analysis of 5 countries: Belgium, The Netherlands, Luxemburg, Ireland, Lorraine (France).
Departament Sociologie en Social Beleid. Antwerpen.
"La Pobreza en la Comunidad Autónoma Vasca". Gobierno Vasco. 1987.
"El Mapa de la Pobreza a Catalunya" Vol. VI
Gabinet d'Estudis Socials. Generalitat de Catalunya. 1989.
- 4.- "El Mapa de la Pobreza a Catalunya" Vol. II
Gabinet d'Estudis Socials. Generalitat de Catalunya, 1988.2323